

tette már idézett tanulmányában Gáldi László —, hanem a lermontovi képalkotás és verskompozíció sajátos vonásainak nyomon követése a magyar fordításokban.

Az eltérések nem a véletlen, s nem is a gondatlan munka eredményei (természetesen, nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy Szabó Lőrinc nyilván nyersfordítások alapján dolgozott: másként nehezen lenne magyarázható, hogy éppen nála, a magyar gondolati líra egyik reprezentánsánál homályosulnak el a Lermontov-versek gondolati elemei, s hogy éppen nála, akinek verseiben szinte tologanak az áthajlások, tűnnek el azok Lermontov költeményeinek fordítása során): meghatározott tendencia figyelhető meg, amely a gondolati elem viszonylagos háttérbe szorítása, elhanyagolása mellett a leíró mozzanatok hangsúlyozottabb kiemelésében, a költemények belső logikájának nem eléggé plasztikus tolmácsolásában jut kifejezésre; az egyes képek bravúros átültetése mellett mintha elhomályosulnának azok összefüggései; a belső vívódásait kikristályosodott formákba tömörítő költő magyar nyelvű megszólaltatásánál inkább képeinek ragyogása ragadta meg a fordítókat, mintsem az azokat létrehozó és egybeötöző magas hőfokú intellektuális feszültség; a Lermontov-versek zeneiségét inkább csak harmonikus akkordjaikból, mintsem ellenpontozó szerkezetükből hallották kicsendülni.

Verselemzés

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY

Wallace Stevens: Dal, háború végén

1

Ma láttam csak újra meg, korán az esti égen,
az esthajnalsillagot, tél kezdetén, a csillagot,
mely megkoronázza tavasszal a nyugati láthatárt,
újra . . . mintha visszajött, az élet jött volna vissza, nem
egy másik lányban, fiúban újraszületve, nem máshol,
de mintha miránk talált volna ifjan az este,
még mindig ifjan. saját jelenünkben járva.

2

Mint az újszülött idő egy időtelen létben, olyan volt
itt e világban, az utcán, melyben voltam,
időtelen, mert ami nincs, annak ideje sincs,
nincs is, vagy csak az, ami volt, tele olyan
csenddel, amilyen a hadseregekre szállt, seregekre
trombita s dobszó nélkül, a parancsnok mind elnémult,
a fegyverek a földre hulltak, holtan a végső vereségben.

3

Mi köze a világhoz, melyre fénye hullt,
a tiszta éghez Franciaország, Anglia
s a német táborok fölött? Elfordította arcát.
S ez tart fenn mégis, a csillag — ő maga is
idő, független minden múlttól; függetlenül
minden jövőtől: örökké él és létezik,
örökké lélegzik és mozog; a szüntelen tűz ő,

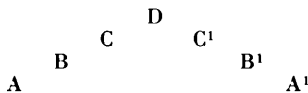
4

a jelen, mely itt közel van, a jelen, mely megvalósult,
nem jelkép, de mit a jelkép kifejez,
élő fény levegőben, sohase változik,
bár változik a levegő. Ma este láttam újra meg,
tél kezdetén, s járkáltam, beszélgettem is
újra, s éltem, voltam újra, lélegzettem újra, és
mozogtam újra, fellobbantam újra, fellobbant újra az idő.

(*Keresztury Dezső fordítása*)

A vers ellentétek sorozatára épül. Az esthajnalcsillagot, „mely megkoronázza tavaszal a nyugati láthatárt”, most, „tél kezdetén”, csak „low in the sky”, tehát „az ég peremén” pillantjuk meg. (Nem „korán”, mint a fordítás mondja.) A csillag feltűnése olyan, „mintha miránk talált volna ifjan az este”, azaz a dolgok vége. Ez a csillag „újszülött (szó szerint 'sudden', 'hirtelen') idő”, abban az „időtelen létben”, ahol a költeményben szereplő fiktív én tengődni kénytelen, „itt e világban, az utcán, melyben voltam”, tehát az ő közvetlen jelenében. Mivel „időtelen”, ez az élet „nincs is, vagy csak az, ami volt”, szöges ellentétben a csillag világával, melynek hatására az este „még mindig ifjan, saját jelenünkben járva” talál bennünket. A következőkben ez az „időtelen lét” a harctérrel azonosul. Fölötte az ég „blank”, „üres”, mivel a csillag „elfordította arcát”. A hadseregek mind „végső vereséget” szenvedtek, mozdulatlanok és némaságra vannak kárhozotva. Ezzel a meddő szólni nem bírással képez csúfolódó és ugyanakkor mélyen gondolati ellentétet a képzeletnek, a kifejezésnek a költemény eredeti címében („Martial Cadenza” „Harci Kadencia”) megjelölt, termékeny és végtelen lehetőségeket magában hordozó szabadsága. A vers a képzeletet a csillaggal szimbolizálja és energia jellegét hangsúlyozza: fényével messzi világokat ragyog be, „a szüntelen tűz ő”, „ő maga is / Idő, független minden múlttól”; „örökké él és létezik. / örökké lélegzik és mozog”; „a jelen mely itt közel van, a jelen, mely megvalósult, / nem jelkép, de mit a jelkép kifejez, / élő dolog ('thing') a levegőben, sohase változik, / bár változik a levegő”. Az utolsó sorok visszatérnek a kiindulóponthoz, az emberhez, aki itt már az alkotó ember. Az egész költemény felfogható úgy is, mint az alkotás folyamatának szimbóluma: az ember szemben találja magát a meddő világgal, s a vers akkor ér véget, mikor a kettő dialektikus ellentéte megoldódott, az alkotás megszületett. (A magyar cím félrevezető: a csillag okozta megkönnyebbülés s a hadseregek „végső veresége” semmi kapcsolatban sincs a háború végével vagy egyáltalán a háborúval mint konkrét eseménnyel, a vers igazi jelentésére éppen az inut rá, hogy a háború elején íródott s már 1942-ben kötetben is megjelent.)

Vessünk még egy pillantást a költemény szerkezetére. Az egyes fél-versszakok — s ez különösen igaz az eredeti szövegre nézve — egy-egy szó köré font meglehetősen szabad variációk, miközben az illető szót dadogásszerűen ismételtetik. Az így kialakuló texturális részletek s egyszersmind gondolati egységek szorosan egymáshoz vannak fűzve azért, hogy általában bevezetik a következő egység középpontjában álló szót még azelőtt, hogy egészen véget érjenek. A vers első másfél szakasza az „újra”, „jelen” és „idő” szavak, illetve a nekik megfelelő fogalmak köré csoportosítja mondanivalóját. Az utolsó másfél versszak fordított sorrendben megfelel ennek a három egységnek. Egyedül a vers középső része szerepel egyetlen egyszer, a néma, mozdulatlan hadseregek és a tőlük arcát elfordító csillag szembeállítás. Az angol cím nem véletlenül utal a zenére: a költemény egyetlen fokozás, majd fokozatos visszatérés a kezdethez; az első sorokban megszólaltatott csíra-témára írt változatok sora; az egész „kadencia” felépítése a zenében használt híd- vagy ívformára emlékeztet:

Stevens helyzete egyedülálló a XX. századi polgári költők között, akik általában igyekeztek elhatárolni egymástól a költői és gondolati értékeket. T. S. Eliot rámutatott, hogy Hamlet híres monológja korabeli filozófiai közhelyek halmaza. „De vajon azzal az érzéssel tesszük-e le Shakespeare-t — kérdezi Stevens —, hogy korabeli közhelyeket olvastunk?” Stevens — legtöbb kortársával ellentétben — gondolati költő, aki nem önmagában zárt verseket, hanem összefüggő egészet képező költészetet ír, éppen ezért nehéz egyes rövidebb verseiből megismerni vagy éppenséggel egyetlen ilyen költeményét elemezni, hiszen életművének fő pilléréi nagy terjedelmű filozófiai költeményei, s még azoknak igazi jelentésére is csak összegyűjtött verseinek összefüggésében derül fény. A fenti vers soraiban az utolsó szótagra eső erőteljes hangsúly a soroknak, versszakoknak és az egész költeménynek a nyitott voltát jelzi: a sor dallamának a vége még az utolsó sorban is fölfelé ível, s valahol középfekvésben befeljen marad.

„A költemény — írja Stevens — szavakban kifejezett költészet. Minden költemény egy költeményen belüli költemény: a gondolat költeménye a szavak költeményén belül. Elsősorban a kifejezett dolognak, nem a kifejezésére használt nyelvnek kell költészetet teremteni. Legszerencsésebb esetben a költemény mindkettőből tevődik össze.” A gondolatok és a szavak költészete az idézett költeményben szorosan összeforr. Az első szerkezeti egység még nem tesz mást, mint közli a csíra-témával, leírja az esthajnalcsillagot; a sorok ritmusa gyorsabb, négy

fő hangsúlyt tartalmaznak. A negyedik sor megismétli az első egység „alap-szavát”, majd szünetet tart, s ettől kezdve a sorok már csak háromszoros erőteljes hangsúlyozást kapnak, a ritmus lelassul: a fiktív én tűnődése kezdetét veszi:

Only this evening I saw again low in the sky
The evening star, at the beginning of winter, the star
That in spring will crown every western horizon
Again . . . as if it came back, as if life came back
Not in a later son, a different daughter, another place,
But as if evening found us young, still young,
Still walking in a present of our own.

A költő olyan intenzitással gondolt a költemény érzéki, képi világára, hogy gondolata teljességgel átítatta azt. A gondolatot részben ezért nem tudjuk már kihámozni belőle, részben pedig azért, mert a költemény voltaképpen dialektikus folyamatról szól, melyet lehetetlen valamely kész, metafizikus fogalommal azonosítani. A költemény a fiktív én monológja, és a valóság megragadásának a folyamatát fejezi ki. Tudjuk, hogy az esthajnaleszillag és a hadseregek, a versben említett tárgyi dolgok nemcsak a fiktív én tudatában léteznek, de azt is tudjuk, hogy ez a tudat megváltoztatja őket. A költemény szépsége tehát nem azzal hozható összefüggésbe, mit is jelképez a csillag és a hadseregek, hanem részint a kettő között, részint a fiktív én és az általa szemlélt külső világ, részint a vers és a mi világunk között a költemény során megszülető analógiából következik.

Kiegészítés az „Egy XIX. század végi orosz nyelvű magyar lírai antológia”-hoz¹

KOVÁCS ZOLTÁN

A címben szereplő cikkben szóltam az antológia oroszországi kritikai fogadtatásáról, közöltem a róla megjelent, fellelhető négy orosz nyelvű ismertetést.² Az ismertetések rövid magyar nyelvű kivonatát is közöltem.³ Nemrégiben — több hosszas, sikertelen próbálkozás után — végre sikerült megkapnom Leningrádból a *Zsizin' i iszkussztvo* (Élet és művészet) című, Kijevben megjelent irodalmi, politikai és művészeti lap 1897. évi október 20-i, 290. számában a második oldalon levő ismertetést.⁴ Az I. V. neve alatt közreadott rövid ismertetés egészében véve pozitívan ítéli meg a kötetet: a gyűjtemény jó benyomást kelt, s a magyar költészetről világos képet ad.

Az alábbi ismertetés közzétételével remélhetően sikerül teljesebbé tenni a N. Novics szerkesztésében a „Malen'kaja antologija” (Kis antológia) c. sorozatban napvilágot látott *Mad'jarszkije poeti* (Magyar költők) oroszországi fogadtatására vonatkozó ismereteinket.

«Мадьярские поэты». Издание под редакцией Н. Новича. С.-Петербург, 1897.

Г. Нович задался целью дать русской читающей и интересующейся иностранными поэтами публике «маленькую антологию». В прошлом году им были изданы 2 сборника — «Китай и Япония в их поэзии» и сборник стихотворных переводов произведений иностранных поэтов различных национальностей, «принадлежащих к числу замечательных писателей на своей родине, но мало известных в России» — так говорит составитель в предисловии ко второму сборнику, носящему название «С чужих полей». Названные сборники были своевременно отмечены критикой. Недавно появился 3-й сборник «Мадьяр-

¹ Lásd Filológiai Közöny XI. évf. 1965. 1–2. sz. 168–180.

² Uo. 178–180.

³ Uo. 172–173.

⁴ A másolást a leningrádi Nyelvtudományi Intézet főkönyvtárosa, Voronkova Zinaida Jakovlevna végezte. Segítségért ezúton is köszönetet mondok.